

Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü- 2. Ünite Özeti

(2)

Nazım Biçimleri

Divan edebiyatı nazım biçimleri, beyitlerden oluşan nazım biçimleri, dört mısralı nazım biçimleri, bendlerden oluşan nazım biçimleridir.

Vezinle yazılmış en küçük nazım birimine mısra denir.

Mısra, bir edebiyat terimi olarak aruz vezniyle söylenmiş beytin yarısı anlamına gelir. Beyit, aruz vezniyle yazılmış iki mısraya denir.

Bağımsız şiirler halinde yazılmış olan beyitlere, ferd ya da müfred denir(ferd / müfred àTek).

Müfredlerde iki mısra birbiriyle kafiyeli değildir.

İlk beytin mısraları musarra(iki mısra birbiriyle kafiyeli) ise matla adını alır.

Gazel ve kasidelerde birden fazla matla beyti kullanılabilir, bu tür manzumeler zâtü'l-metâliya da zü'l-metali adıyla anılır.

Birbiriyle kafiyeli iki mısraya musarra ve mukaffa denir (Musarra'nın asıl anlamı "kayıyı iki kanatlı yapmak"tır, mukaffa'nın ise "en az iki şeyi baş başa getirmek"tir).

Şiirin son beytine makta denir (makta'nın asıl anlamı "kesme yeri, bir şeyin kesildiği yer"dir).

Her bakımdan kusursuz olan mısralara mısra'-ı berceste denir.

Tek mısralara mısra'-ı âzâde ya da âzâde denir.

Anlamı ancak başka beyitlerle tamamlanabilen beyitlere merhun beyit denir(merhun àrehinli).

Beyitlerden oluşan nazım biçimleri; kaside, gazel, müstezad, mesnevi, kıt'a ve nazım

Kaside

İlk beytinin mısraları birbiriyle, diğer beyitlerin ikinci mısraları ilk beyitle kafiyeli, aynı vezinle söylenmiş, en az 15 beyit uzunluğundaki nazım biçiminin adıdır(kasideàkastetmek, yönelmek, doğru yolda olmak).

Dini konulu olanlar dışındakiler övgü amaçlıdır.

Memdûh'tan câ'ize almak için yazılmış şiirlerdir.

Tam bir kasidede altı bölüm bulunur:

Bölemleri:

Nesib / teşbib

15/20 beyit uzunluğundaki giriş bölümüdür. Konusu aşk olan kasidelerde bu bölüm nesib, farklı konulu olanlar teşbib adıyla anılır.

Girizgâh

Şairin övgüye başlayacağını bildirdiği 1 / 2 beyitlik kısımdır.

Medhiyye (Maksad, maksûd)

Kasidenin sunulduğu kişi övülür. Şiirin merkezidir. Dili genellikle ağırdır.

Tegazzül

Kaside içindeki gazeldir.

Fahriyye

Şairin kendi yeteneklerinden söz ettiği bölümdür.

Du'a

Şairin memduha dua ettiği bölümdür.

Kaside de şairin mahlas beytine tâc beyt

En güzel beyte beytül-kasîde

Matladan sonraki beyte hüsn-i matla

Maktadan önceki beyte hüsn-i makta denir.

Matla beytinin tekrar etmesine tecdîd-i matla denir.

Kimi şairler matla baytinin bir mısraını şairin başka bir yerinde tekrar ederler, bu uygulamayaredd-i matla denir.

Padişahın tahta çıkışını kutlamak için yazılanlara cülûsiyye denir.

Bazı kasideler redifleri dikkate alınarak adlandırılırlar, *su kasidesi* gibi.

Bazı kasideler kafiyelerinin "revî" harfine göre adlandırılırlar. Kafiyeler "R" harfiyle bitiyorsakasîde-i râ'iyye...

Gazel

Bir gazelin tüm mısraları aynı vezinle yazılır.

İlk beytinin mısraları birbiriyle, diğer beyitlerin ikinci mısraları ilk beyitle kafiyeli, aynı vezinle söylenmiş, 5/9 beyitlik şiirlerin nazım biçimidir. Kısa metrajlı kasidelere gazel denir.

Beş beyit à penç-beyt

15 beyitten uzun gazellere gazel-i mutavvel

Aşkın mutluluğu ve ye'sini konu edinen gazellere aşıkâne gazel

Dünya zevklerini konu edinenelere rindâne gazel

Sevgilinin güzelliği ve ona duyulan arzudan söz edenlere şûhane gazel

Tasavvufi konulu olanlara sûfiyane ya da ârifane gazel

Felsefi içerikli olanlara hikemî veya hakîmâne gazel adı verilir.

Gazelin en güzel beytine şâh beyt, şeh beyt ya da beytül-gazel denir.

Şairlerin mahlaslarını kelimenin gerçek anlamını da çağrıştıracak şekilde kullanmaları hüsn-i tahallus (mahlası güzel kullanmak)

Tüm mısraları kafiyeli gazellere müselsel gazel denir.

Matla beytinin mısralarından birinin gazel içinde tekrarına redd-i matla

Mahlas beytinden sonra birkaç beyti daha olan gazellere gazel-i müzeyyel (Müzeyyel âekli)

Beyitler arasında konu bütünlüğünün olması yek-âhenk

Farklı dillerden kelimelerin kullanıldığı, Arapça ya da Farsça kelimelerin de şiire dahil olduğu gazellere mülemma' gazel

İki ayrı şairin birlikte yazdığı gazellere gazel-i müşterek

Halk edebiyatında divan, selis, kalenderi, sema'i ve satranç adı verilen gazel biçiminde şiirler yazılmış/söylenmiştir.

Müstezâd

Gazelden türemiştir, mısralarının biri uzun diğeri kısadır. Eklenen kısa mısralar ziyade adını alırlar. Ziyadeleri ya da uzun mısraları tekrarlanan müstezadlara mütekerrir müstezad, ziyade mısraları uzun mısraların başında tekrarlanan müstezadlara müdevver müstezad denir.

Anadolu'da yazılmış ilk müstezad örnekleri 14. Yüzyıl şairlerinden Seyyid Nesimi (Ölm. 1404?)'ye aittir. Servet-i Fünûn şairleri bu nazım biçiminde bir takım değişiklikler yaparak serbest müstezad adı verilen yeni bir biçim denemişlerdir. Müstezadlar halk edebiyatında yedekli, ayaklı adlarıyla çokça kullanılmışlardır.

Kıt'a

2 beyit veya daha uzun, matla ve mahlas beyti olmayan nazım şeklidir.

Kıt'a da ilk mısralar serbest, ikinci mısralar kafiyelidir.

Matla ve makta beyitlerine yer verilmemesi ve iki beyitli olarak da yazılabilmeleri ayırıcı özelliğidir.

Kıt'a'ların iki beyitten uzun olanları da vardır, bunlara kıt'a-i kebire denir.

Nazım

Ve zinli, kafiyeli söz anlamındadır.

Kıt'a dan farkı, ilk beytinin musarra(ilk beyti kendi içinde kafiyeli) olmasıdır.

Musarra bir beyitle başladığı için kıt'a dan ayrılır.

Mesnevi

Beyitlerin mısralaralarının diğ er beyitlerden bağımsız olarak kendi içlerinde kafiyeli olmaları belirleyici özelliklerindedir.

Aynı şair tarafından yazılmış beş mesneviye hamse denir.

İlk hamse sahibi İranlı şair Genceli Nizâmî'dir(Öl. 1214)

Giriş

Bu bölümde sırasıyla; tevhîd, münâcat ve na't gibi bölümler yer alır. Bu üç bölümden sonra bazı mesnevilerde mi'râciyye, mu'cizât-ı nebevî ve medh-i çehâr-yâr adlı bölümler bulunur.

Konunun işlendiği, âğâz-ı dâstân, âğâz-ı kitâb

Bitiş bölümü / hâtıme

Rüba'i

Kafiye düzeni genellikle a,a,b,a'dır. Dört mısrası birbiriyle kafiyeli olanlara rubâ'-i musarraveya terâne denir.

Ahreb ve Ahrem adlı vazın kalıpları vardır.

Mef'ûlü ile başlayan 12 vezin kalıbına Ahreb denir.

Mef'ûlün ile başlayan 12 vezin kalıbına ise Ahrem denir.

Tuyuğ (şarkı söyleme, övme, kapalı söz)

Rubâ'î gibidir ancak vezin kalıpları farklıdır.